

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษางานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทั้งหมด ๘ เรื่อง พบว่ากลบทในงานพระนิพนธ์ของพระองค์มีรูปแบบที่พ้องกับตำรากลบท ทั้งหมด ๑๕ ชนิด รูปแบบที่พ้องกับวรรณคดีที่ไม่ใช่ตำรากลบท ๑๐ ชนิด โดยส่วนใหญ่กลบทที่พ้องกับวรรณคดีที่ไม่ใช่ตำรากลบทนี้จะพ้องกับวรรณคดีสมัยอยุธยามากกว่าวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ และกลบทอีก ๔ ชนิดเป็นรูปแบบที่ทรงสร้างสรรคขึ้นใหม่โดยทรงพลิกแพลงลักษณะบังคับของกลบทที่มีอยู่เดิมให้มีความแปลกใหม่ น่าสนใจยิ่งขึ้น

งานพระนิพนธ์ของพระองค์ที่มีรูปแบบกลบทปรากฏมากที่สุดได้แก่ โคลง ฉันท์ เรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ส่วนวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่เด่นมากในการใช้กลบทพรรณนาความต่าง ๆ ก็ได้แก่ ลิลิตตะเลงพ่าย สรรพสิทธิ์คำฉันท์ และร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก รูปแบบกลบทที่ทรงนิยมใช้นั้นก็ได้แก่ กลบททงูสะบัดหาง ซึ่งพบได้ในพระนิพนธ์ทุกเรื่องที่มีโคลงประกอบอยู่ ส่วนฉันทลักษณ์ที่ทรงใช้กับกลบทมากที่สุดได้แก่ โคลง แต่อย่างไรก็ตาม กลบทบางชนิดก็ทรงใช้กับฉันทลักษณ์หลายรูปแบบ เช่นกลบทบุษบงแย้มผกา กลบทนาครบริพันธ์ เป็นต้น

กลบทในงานพระนิพนธ์ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาในด้านการประพันธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสแล้ว พระนิพนธ์เหล่านั้นยังช่วยเสริมความงามทางด้านวรรณศิลป์อีกด้วย โดยเสริมความงามด้านเสียง และเสริมความงามด้านเสียงและความหมาย

กลบทที่เน้นความงามทางด้านเสียงนั้น เกิดขึ้นจากเสียงสัมผัสคล้องจอง กลบทที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่กลบทที่เน้นเสียงสัมผัสเป็นหลัก เช่น กลบททงูสะบัดหาง เป็นต้น เสียงสัมผัสนี้เองที่จะช่วยให้เกิดเสียงที่กลมกลืนกันทั้งในวรรคเดียวกัน หรือบางชนิดก็ข้ามวรรคหรือข้ามบาทกัน

ความงามทางด้านเสียงนั้นก็เกิดได้จากจังหวะในบทประพันธ์เช่นกัน จังหวะในบทประพันธ์ที่เกิดจากกลบทนั้นได้แก่ จังหวะที่มีการเว้นช่วงคงที่ ซึ่งกลบทจะทำให้การเว้นช่วงการอ่านในร่ายยาวมีความคงที่สม่ำเสมอ และมีท่วงทำนองที่แปลกไปจากร่ายยาวปกติ นอกจากนี้กลบทยังทำให้เกิดจังหวะที่มีการเน้นเสียงในตำแหน่งต่าง ๆ โดยการเน้นเสียงนั้น อาจเกิดจาก

กลบทชนิดที่บังคับสัมผัสสระ บังคับสัมผัสอักษร หรือบังคับทั้งคำและสัมผัสก็ได้ นอกจากนี้กลบทยังทำให้เกิดเสียงหนักเบาในกาพย์อีกด้วย ทำให้กาพย์มีทำนองที่น่าสนใจและมีเสียงหนักเบาเกิดขึ้นในวรรคสุดท้ายของแต่ละบท ซึ่งปรกติแล้วเสียงหนักเบาจะมีใช้ในฉันท์เท่านั้น

แม้ว่ากลบทที่เน้นความงามทางด้านเสียงนั้นจะมุ่งเน้นที่ความไพเราะ หรือท่วงทำนองที่แปลกใหม่น่าสนใจเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ก็มิได้ทรงละเลยการสื่อความหมายของคำประพันธ์ เนื่องจากผู้วิจัยพบว่า บทประพันธ์กลบทหลายบทที่แม้จะเน้นความงามทางด้านเสียงเป็นหลักแต่บทประพันธ์เหล่านี้ก็สามารถสื่อความหมายได้ดีเช่นเดียวกัน

ส่วนวรรณศิลป์ในด้านที่เน้นทั้งเสียงและความหมายนั้น กลบทในงานพระนิพนธ์ของพระองค์จะช่วยเสริมเนื้อหาในวรรณคดีให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยเสริมด้านอารมณ์ความรู้สึกอีกด้วย

การเสริมเนื้อหาให้ชัดเจนขึ้นนั้น ยังแยกย่อยได้อีกเป็น การเสริมรายละเอียดการพรรณนา ลักษณะหรืออากัปภิกษาที่แตกต่างกัน บทประพันธ์ในกลุ่มนี้นั้น จะช่วยทำให้ผู้อ่านเห็นภาพของกลุ่มคนหรือสิ่งต่าง ๆ ที่แม้จะอยู่รวมกัน แต่ก็อาจจะมีลักษณะเฉพาะหรืออากัปภิกษาที่ต่างกันได้ ในขณะที่คำประพันธ์กลบทบางบทก็ช่วยในการแสดงการแจ่มแจ้งสิ่งต่าง ๆ ให้ออกเป็นข้อ ๆ ชัดเจนยิ่งขึ้น คำประพันธ์กลบทยังช่วยเสริมการย้ำด้านจำนวน ด้วยการที่เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงใช้กลบทแล้วก็จะทำให้ผู้อ่านได้เห็นภาพของกองพลที่มีจำนวนทหารมากมาย นอกจากนี้กลบทยังช่วยเสริมให้ผู้อ่านได้เห็นภาพเหตุการณ์ขณะรบแบบตะลุมบอนที่รุนแรงและรวดเร็วอีกด้วย

คำประพันธ์กลบทบางชนิดยังช่วยแสดงการโต้ตอบกันระหว่าง ๒ ฝ่าย โดยที่การโต้ตอบกันระหว่าง ๒ ฝ่ายนี้อาจจะเป็นการสนทนากันระหว่างตัวละคร ๒ ตัว การสู้รบกันระหว่าง ๒ ฝ่าย หรือการรำพึงถึงตัวละคร ๒ ตัวสลับกันก็ได้ นอกจากนี้คำประพันธ์กลบทยังช่วยในการขยายคำสอนต่าง ๆ ให้ชัดเจนและมีน้ำหนักมากขึ้นอีกด้วย

การเสริมด้านอารมณ์ความรู้สึก พบว่า เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงใช้กลบทในงานพระนิพนธ์นั้น ก็จะช่วยเสริมความรู้สึกเศร้าโศก โดยจะเน้นไปที่ความโศกเศร้าเมื่อนึกถึงนาง ความรู้สึกหมัดหวัง เนื่องจากตัวละครจะต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ยากลำบากต่าง ๆ ความรู้สึกเสียใจระคนแค้นใน โชคชะตาของตัวละครเอง ความรู้สึกเจ็บปวดและหวาดกลัวเมื่อถูกรังแก และความรู้สึกพิศวง ประหลาดใจในบุคคลหรือสถานการณ์ที่ตัวละครกำลังเผชิญอยู่ นอกจากนี้ยังช่วยเสริมความรู้สึกมุ่งมั่นจริงจัง ดังจะเห็นได้จากบทที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการขอพรในลิลิตตะเลงพ่าย ที่มีทั้งความตั้งพระทัยอย่างจริงจังในการประสาธน์ของพระเจ้ากรุงหงสาวดี และความมุ่งมั่นที่จะกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

อย่างไรก็ตาม จากงานพระนิพนธ์กลบทนี้ ผู้วิจัยพบว่า กลบทในงานพระนิพนธ์บางส่วน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยา กลบทในงานพระนิพนธ์เหล่านี้จะคล้ายคลึงกับวรรณคดีในสมัยกรุงศรีอยุธยาทั้งการใช้คำ รวมถึงเนื้อเรื่องในส่วนที่คำนั้นปรากฏอยู่ วรรณคดีที่น่าจะมีอิทธิพลต่องานพระนิพนธ์กลบทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีอยู่หลายเรื่อง เช่น ลิลิตพระลอ สมุทโฆษ คำฉันท์สำนวนของพระมหาราชครู อนิรุทธคำฉันท์ เป็นต้น การเลียนแบบสำนวนจากวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยานี้ ก็ไม่ใช่เรื่องที่เสียหาย เนื่องจากการเลียนแบบสำนวนกวีในสมัยดังกล่าว อาจจะเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของกวีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่จะสามารถแต่ง "เลียน" สำนวนของกวีชั้นครู และที่สำคัญการเลียนแบบนี้ก็เกิดขึ้นจากความชื่นชมและเห็นคุณค่าในวรรณคดี การเลียนแบบที่เกิดขึ้นนี้จึงไม่ใช่การลบล้างหรือเป็นการวัดรอยเท้ากวีรุ่นก่อนแต่ประการใด

จากการที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์กลบทตามแนวของกวีอยุธยาได้หลายแบบและบางแบบยังทรงพระนิพนธ์เลียนแบบสำนวนเก่าได้นั้น ย่อมแสดงให้เห็นได้ว่า พระองค์ทรงสนพระทัยงานวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยาอย่างจริงจัง งานพระนิพนธ์ของพระองค์จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงอิทธิพลของกวีนิพนธ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีต่อการสร้างวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้อย่างเด่นชัด และสิ่งที่สำคัญคือพระองค์ทรงนำกลบทจากวรรณคดีสมัยอยุธยามาใช้ในงานพระนิพนธ์ในลักษณะของการศึกษาเชิงวิชาการ เนื่องจากพระองค์จะต้องทรงศึกษา และค้นคว้าแนวทางการแต่งกลบทจากวรรณคดีเหล่านั้นให้เข้าพระทัยอย่างถ่องแท้ แล้วจึงทรงนำมาทดลองทรงพระนิพนธ์ในงานวรรณคดีของพระองค์ใน

ลักษณะการเปลี่ยนจำนวนส่วนหนึ่งและการพัฒนารูปแบบให้หลากหลายและเกิดความต่อเนื่องอีกส่วนหนึ่ง และทรงประสบความสำเร็จในแง่ที่กลบทเหล่านี้ช่วยเสริมคุณค่าของงานพระนิพนธ์ทั้งด้านเสียงและความหมาย จึงนับได้ว่าทรงนำกลบทแบบโบราณมาปรับใช้ในงานพระนิพนธ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การใช้กลบทในงานพระนิพนธ์นั้นเป็นส่วนหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาในทางการประพันธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เนื่องจาก เป็นที่ทราบกันดีว่ากลบทนั้นมีกฎเกณฑ์บังคับที่เพิ่มเติมลงไปอีกจากลักษณะบังคับของบทประพันธ์ และการแต่งกลบทแทรกอยู่ในวรรณคดีนั้นก็ยังมีข้อจำกัดด้านเนื้อเรื่องอยู่ทำให้แต่งได้ยาก อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสก็ทรงเชี่ยวชาญในการใช้กลบทหลายรูปแบบ และกลบทเหล่านี้ก็ได้ผสมเข้ากับเนื้อเรื่องอย่างกลมกลืน และมีความงดงามทั้งทางด้านเสียงและความหมาย จึงอาจกล่าวได้ว่า กลบทในงานพระนิพนธ์นั้นเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเสริมให้งานพระนิพนธ์ของพระองค์เป็นวรรณคดีที่มีวรรณศิลป์และได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดี “ชั้นครู”

ข้อเสนอแนะ

การศึกษากลบทนั้น ผู้ศึกษาโดยมากจะเน้นไปที่รูปแบบ กฎเกณฑ์บังคับของกลบทเป็นสำคัญ อีกทั้งการศึกษาค้นคว้าด้านกลบทยังมีผู้สนใจไม่มากนัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า การศึกษาการใช้กลบทในวรรณกรรมไทยยังมีอีกหลายแง่มุมที่น่าสนใจ เช่น การศึกษาการใช้กลบทในวรรณคดีสมัยต่าง ๆ การศึกษากลบทในรูปแบบอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากที่บันทึกไว้ในตำรากลบท รวมถึงการศึกษากลบทในงานกวีนิพนธ์ของกวีท่านอื่น ๆ เพื่อประเมินค่าทางวรรณศิลป์ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า กวีในยุคปัจจุบันนี้มีหลายท่านสนใจการใช้กลบทในกวีนิพนธ์ของตนเอง และยังมีการดัดแปลงรูปแบบกลบทออกไปอีกมากมาย ดังนั้น การศึกษากลบทในงานกวีนิพนธ์ไทยในสมัยปัจจุบัน จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อย